

APLICAREA CONCEPTULUI DE „LUCRU ÎN SINE” LA KANT ÎN ETICA AFACERILOR

GEORGIANA-DIANA GHINEA

Universitatea de Vest din Timișoara

Applying Kant’s Concept of the “Thing in Itself” to Business Ethics. This paper examines the relevance of Immanuel Kant’s concept of the “thing in itself” for contemporary business ethics. Starting from the distinction between phenomena and noumena in the *Critique of Pure Reason*, it argues that the noumenal perspective grounds the autonomy and dignity of persons, which must not be reduced to mere economic resources. On this basis, the paper proposes that corporate decision-making should be evaluated not only in terms of outcomes and efficiency, but also in terms of the unconditional respect for rational agents involved in business practices. Several implications for corporate governance and stakeholder relations are discussed, drawing on Kantian approaches to business ethics and stakeholder theory.

Keywords: Kant, thing in itself, noumenon, business ethics, autonomy, dignity, corporate responsibility.

1. „LUCRUL ÎN SINE” DREPT CONCEPT-LIMITĂ ÎN ETICA AFACERILOR

Etica afacerilor a apărut și s-a consolidat ca domeniu distinct al filosofiei practice în contextul transformărilor profunde ale economiei contemporane: globalizarea piețelor, dezvoltarea corporațiilor transnaționale și creșterea impactului deciziilor economice asupra unor comunități foarte diverse¹. Dincolo de întrebarea clasică „este profitul justificat moral?”, etica afacerilor se preocupă de probleme precum

¹ Pentru contextul apariției eticii afacerilor ca domeniu distinct, vezi manualele clasice de *business ethics*: Manuel G. Velasquez, *Business Ethics: Concepts and Cases*, ed. a 7-a, Upper Saddle River, NJ, Pearson, 2012; Laura P. Hartman, Joseph R. DesJardins, Chris MacDonald, *Business Ethics: Decision Making for Personal Integrity and Social Responsibility*, ed. a 4-a, New York, McGraw-Hill Education, 2018; Norman E. Bowie, *Business Ethics: A Kantian Perspective*, ed. a 2-a, Cambridge, Cambridge University Press, 2017; Richard T. De George, *Business Ethics*, ed. a 7-a, Upper Saddle River, NJ, Pearson/Prentice Hall, 2010; Andrew Crane, Dirk Matten, *Business Ethics: Managing Corporate Citizenship and Sustainability in the Age of Globalization*, ed. a 4-a, Oxford, Oxford University Press, 2016; Tom L. Beauchamp, Norman E. Bowie (coord.), *Ethical Theory and Business*, ed. a 9-a, Boston, Pearson, 2009. Pentru elaborarea articolului de față, a fost consultat și compendiul elaborat de Vasile Morar, Dan Crăciun, Vasile Macoviciuc, *Etica în afaceri*, București, Editura Paideia, 2017.

drepturile angajaților, tratamentul corect al furnizorilor, relația cu mediul înconjurător, responsabilitatea față de consumatori și raportul dintre interesele acționarilor și cele ale *stakeholderilor*.

În acest peisaj multipolar, filosofia morală² a lui Immanuel Kant oferă un cadru normativ puternic, orientat spre principii, demnitate și autonomie³. Kant nu se raportează la etica afacerilor, însă conceptele sale – în special ideea de persoană ca scop în sine și distincția dintre planul fenomenal și cel noumenal – pot fi utilizate pentru a clarifica ce anume este problematic în tratamentul pur instrumental al oamenilor în contextul economic⁴. Interpretări contemporane ale kantianismului în etica afacerilor, precum cele propuse de Norman E. Bowie, susțin că firmele, ca organizații, au datoria de a respecta persoanele în mod necondiționat, nu doar de a maximiza utilitatea sau profitul⁵.

În articolul de față, îmi propun să explorez un subiect mai puțin discutat, dar relevant, al acestui cadru: conceptul de „lucru în sine” (*Ding an sich*), așa cum apare în *Critica rațiunii pure*, și modul în care acesta poate fundamenta, într-un sens indirect, exigențe normative în etica afacerilor. În mod tradițional, „lucrul în sine” este legat de teoria cunoașterii, de distincția fenomen/noumen și de limitele rațiunii teoretice. Aici voi susține că, atunci când este corelat cu perspectiva noumenală asupra persoanei și cu ideea de autonomie, „lucrul în sine” permite articularea unei poziții critice față de orice reducere a agentului economic la simplu „capital uman” sau „target de piață”.

Teza pe care doresc să o întemeiez este că „lucrul în sine” funcționează ca un concept-limită care ne obligă să nu identificăm ceea ce vedem – comportamente, rezultate, performanțe – cu întreaga realitate morală a persoanei⁶. În etica afacerilor, această distincție susține ideea că deciziile corporative trebuie să ia în calcul nu doar indicatorii empirici, ci și demnitatea celor implicați, în sensul în care persoana este mai mult decât suma proprietăților sale fenomenale. Dezvoltarea tezei mele presupune: (1) clarificarea rolului conceptului de „lucru în sine” în arhitectura critică kantiană; (2) prezentarea câtorva idei-cheie din etica afacerilor și din interpretările kantiene; (3) formularea unor aplicații concrete în zone precum

² Pentru elaborarea articolului de față, am utilizat ediția Immanuel Kant, *Critica rațiunii practice*, trad. Traian I. Brăileanu, București, Editura Paideia, 2003.

³ Pentru accentul kantian pe autonomie și demnitate, vezi Oliver Sensen, „Kant’s Conception of Human Dignity”, *Kant-Studien*, Vol. 100, nr. 3, 2009, pp. 309–331.

⁴ Distincția *fenomen/noumen* este analizată în detaliu în *Critica rațiunii pure* (A235–A260/B294–B315; A293–A309/B349–B366; A642–A668/B670–B696). Pentru elaborarea articolului de față, am utilizat ediția *Criticii rațiunii pure*, trad. Nicolae Bagdasar și Elena Moisuc, în *Opere*, vol. I, București, Editura Academiei Române, 2001.

⁵ Norman E. Bowie, *Business Ethics: A Kantian Perspective*, Cambridge, Cambridge University Press, 2017, cap. 1–3, pp. 19–112.

⁶ Immanuel Kant, *Critica rațiunii pure*, trad. Nicolae Bagdasar și Elena Moisuc, în *Opere*, vol. I, București, Editura Academiei Române, 2001, pp. 272–275 și 483–498; a se vedea cu precădere „Dialectica transcendențială” – „Introducere” și „Supliment” (despre rolul regulativ al ideilor și limitele cunoașterii lucrurilor în sine, A294/B350 – A310/B367, A643/B670 – A669/B697).

resurse umane, marketing și guvernanta corporativă, precum și discutarea limitelor unei asemenea transpuneri.

2. KANT: FENOMEN ȘI „LUCRU ÎN SINE”

În *Critica rațiunii pure*, Kant pornește de la întrebarea „ce pot să știu?” și răspunde printr-o reconfigurare radicală a raportului dintre subiect și obiect⁷. El susține că nu mintea noastră se conformează lucrurilor, ci lucrurile – așa cum apar nouă – se conformează structurii *a priori* a subiectului cunoscător. Această „revoluție copernicană” în filosofie reorientează problema cunoașterii: ceea ce putem cunoaște în mod legitim nu este realitatea „în sine”, ci realitatea așa cum este ea posibilă pentru noi, sub condițiile spațiului, timpului și categoriilor intelectului.

2.1. FENOMENUL CA OBIECT AL EXPERIENȚEI POSIBILE

Kant numește „fenomene” obiectele care ne apar în experiență în măsura în care sunt sintetizate de facultățile noastre cognitive. Spațiul și timpul nu sunt, pentru el, proprietăți ale lucrurilor „în sine”, ci forme *a priori* ale intuiției sensibile: cadrele inevitabile în care orice dat al sensibilității este ordonat⁸. Categoriile (unitate, pluralitate, cauzalitate, substanță etc.) sunt, la rândul lor, forme *a priori* ale intelectului, fără de care nu am putea coordona reprezentările sensibile într-o experiență unificată⁹.

Consecința este dublă: pe de o parte, cunoașterea obiectivă devine posibilă tocmai pentru că mintea contribuie activ la constituirea obiectelor experienței. Pe de altă parte, această constituire este „limitativă”: ceea ce numim „obiect” este întotdeauna un obiect *pentru noi*, adică fenomen. Nu putem ieși din cadrul formelor noastre de intuiție și gândire pentru a compara fenomenele cu „lucrurile în sine” și a verifica în ce măsură le corespund.

Această perspectivă este esențială pentru critica metafizicii tradiționale. Filosofia dogmatică presupunea că poate vorbi despre substanțe, suflet, lume ca întreg sau Dumnezeu ca despre obiecte cunoscute „în sine”, independent de condițiile subiectului. Kant arată că, odată ce înțelegem rolul constitutiv al formelor *a priori*, pretențiile de a cunoaște astfel de realități nu mai sunt valabile: cunoașterea este limitată la domeniul experienței posibile, adică la fenomene¹⁰.

⁷ *Ibidem*, „Prefața ediției a doua” (B), BXVI–BXVIII.

⁸ *Ibidem*, „Estetica transcendențială”, „Despre spațiu” (A22–A24/B37–B39) și „Despre timp” (A31–A32/B46–B47).

⁹ *Ibidem*, „Analitica transcendențială” – „Deduția conceptelor pure ale intelectului” (A84–A130/B116–B169).

¹⁰ *Ibidem*, „Dialectica transcendențială” (A293–A309/B349–B366).

2.2. „LUCRUL ÎN SINE” CA NOȚIUNE-LIMITĂ

Totuși, Kant nu reduce realitatea pur și simplu la ceea ce apare. El introduce distincția dintre fenomen și „lucru în sine” (*Ding an sich*) pentru a marca faptul că fenomenele nu sunt „totul”: ele sunt modul în care realitatea se prezintă *sub* condițiile noastre de cunoaștere¹¹. „Lucrul în sine” desemnează, în acest sens, ceea ce există independent de aceste condiții, dar la care nu avem acces cognitiv direct.

Importanța conceptului stă în funcția sa critică, nu în conținutul său pozitiv. „Lucrul în sine” nu este un obiect despre care am putea spune *cum* este; este o noțiune-limită care ne împiedică să confundăm ceea ce putem cunoaște legitim cu realitatea în totalitatea ei¹². El protejează, astfel, două direcții: limitează dogmatismul metafizic (nu putem descrie „în sinele” lumii, al sufletului sau al lui Dumnezeu) și, simultan, împiedică un empirism reductiv, pentru care nu există decât ceea ce apare în experiență.

Această poziție este subtilă: Kant nu ne spune că „în spatele” fenomenelor s-ar afla o lume inaccesibilă, dar în principiu descriptibilă; el spune că suntem obligați să *gândim* ceva care corespunde fenomenelor ca „lucru în sine”, pentru a nu identifica realitatea cu simpla noastră reprezentare. Conceptul are, așadar, rol regulativ: ne amintește că ceea ce cunoaștem este condiționat, fără a ne autoriza să transformăm această „dincolo-de-aparență” într-un obiect al științei¹³.

2.3. EXTINDEREA DISTINCȚIEI LA FIINȚA UMANĂ

În momentul în care Kant aplică această schemă ființei umane, rezultă o dublă perspectivă asupra omului. Ca fenomen, omul este un organism natural, supus legilor cauzale, cu o istorie psihologică și socială determinată de factori empirici. Poate fi studiat de științe – biologie, psihologie, sociologie, economie – și descris prin regularități și statistici. Din această perspectivă, el poate părea în întregime „explicabil” prin cauze naturale și sociale.

Ca „lucru în sine”, însă, omul este gândit ca subiect rațional, capabil de autonomie, adică de a-și da sieși legi morale independente de simplele sale înclinații¹⁴. În această calitate, el nu este doar o parte a naturii, ci aparține, cum spune Kant, „lumii inteligibile”. Nu înseamnă că ar exista două entități separate – o „ființă naturală” și una „supranaturală” –, ci că una și aceeași persoană poate fi

¹¹ *Ibidem*, „Analitica transcendențială”, capitolul „Despre Principiul Distingerii Tuturor Obiectelor în Genere în Fenomene și noumene” (A235–A260/B294–B315).

¹² *Ibidem*, „Dialectica transcendențială”, Supliment, „Despre folosirea regulativă a Ideilor rațiunii pure” (A642–A668/B670–B696).

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ „Am demonstrat doar îndeajuns, în alt loc, că libertatea, când ni se atribuie, ne așază într-o ordine inteligibilă a lucrurilor”. Immanuel Kant, *Critica rațiunii practice*, trad. Traian I. Brăileanu, București, Editura Paideia, 2003, p. 60 (A se vedea cu precădere Partea întâi, Cartea întâi, Capitolul I – „Despre deducția principiilor rațiunii practice pure”).

privită sub două aspecte: ca obiect de experiență (fenomen) și ca subiect moral (noumen).

Această dublă perspectivă este decisivă pentru problema responsabilității. Dacă omul ar fi doar fenomen, adică doar rezultatul unei serii de cauze empirice, nu ar fi clar cum mai putem justifica imputarea morală: în ce sens ar „putea proceda altfel” un agent complet determinat? Kant răspunde că, în plan practic, suntem constrânși de rațiune să ne gândim pe noi înșine ca liberi, adică să adoptăm perspectiva noumenală¹⁵.

2.4. LEGĂTURA CU LIBERTATEA ȘI DEMNITATEA

Libertatea morală nu este, la Kant, un fapt constat empiric, ci un postulat al rațiunii practice: pentru ca obligația morală să aibă sens, trebuie să presupunem că suntem capabili să acționăm conform legii morale, chiar împotriva înclinațiilor noastre¹⁶. Această capacitate nu poate fi descrisă ca o cauzalitate empirică printre altele; ea ține de statutul nostru de „lucru în sine”.

Din această perspectivă se explică doctrina demnității. Fiind capabil să acționeze după legi pe care și le dă în mod rațional, omul are o valoare necondiționată: nu poate fi înlocuit sau sacrificat în mod legitim doar pentru obținerea unor avantaje empirice¹⁷. Demnitatea nu este un „atribut psihologic” sau o „proprietate socială”, ci expresia acestui statut noumenal: persoana este scop în sine, nu doar mijloc.

Astfel, conceptul de „lucru în sine” pregătește scena pentru etica kantiană: el susține, în fundal, ideea că există ceva în persoană – autonomie, capacitate de lege morală – care nu poate fi captat în termenii unei descrieri pur empirice. Orice teorie sau practică ce încearcă să reducă omul la trăsături observabile, la roluri sociale sau la funcții economice ratează această dimensiune¹⁸.

¹⁵ „Vedem doar că prin conceptul libertății nu putem explica nimic cu privire la fenomene, ci că aici trebuie să ne lăsăm conduși totdeauna de mecanismul naturii; pe lângă aceasta, și antinomia rațiunii, dacă vrea să se urce, în seria cauzelor, până la necondiționat, se încurcă în absurdități atât în conceptul libertății, cât și în cel al mecanismului naturii, pe când totuși cel din urmă (mecanismul) e cel puțin utilizabil în explicația fenomenelor.” *Ibidem*, p. 50 (Partea întâi, Cartea întâi, Capitolul I, Problema a doua – Notă).

¹⁶ „De aici urmează de la sine că în ordinea scopurilor omul (și, cu el, orice ființă rațională) este scop în sine însuși, adică nu poate fi întrebuințat niciodată numai ca mijloc de cineva (nici chiar de Dumnezeu) fără a fi totodată chiar în aceasta scop, și că, deci, umanitatea în persoana noastră trebuie să ne fie nouă înșine sfântă. Căci omul este subiectul legii morale, deci a ceva ce este sfânt în sine, de dragul căreia și numai în potrivire cu care ceva poate fi numit, în general, sfânt. Această lege morală se întemeiază doar pe autonomia voinței lui ca o voință liberă, care trebuie să se poată potrivi, după legile sale universale, în mod necesar totodată cu acea voință căreia are să i se supună.” *Ibidem*, p. 134 (A se vedea cu precădere Cartea a doua, Capitolul II, V – „Existența lui Dumnezeu ca postulat al rațiunii practice pure”).

¹⁷ Oliver Sensen, „Kant’s Conception of Human Dignity”, *Kant-Studien*, vol. 100, nr. 3, 2009, pp. 309–331.

¹⁸ A se vedea Norman E. Bowie, *op. cit.* (cu precădere capitolele 1–3, despre respectul pentru persoane și tratarea stakeholderilor ca scopuri în sine), pp. 19–112.

3. „LUCRUL ÎN SINE”, LIBERTATEA ȘI RESPONSABILITATEA MORALĂ

În *Critica rațiunii practice* și în scrierile etice, Kant dezvoltă perspectiva noumenală asupra persoanei în jurul ideii de autonomie¹⁹. A fi liber în sens moral nu înseamnă a fi lipsit de cauze, ci a fi capabil să acționezi după legi pe care ți le dai în mod rațional, adică după maxime compatibile cu legea morală. Autonomia este, în acest sens, autolegiferare în acord cu imperativul categoric.

Legătura cu „lucrul în sine” devine vizibilă atunci când observăm că libertatea morală nu poate fi un fapt empiric „constatat”, ci o condiție a posibilității responsabilității. Ne experimentăm interior ca obligați de legea morală; această obligație nu are sens decât dacă presupunem că suntem capabili să acționăm altfel decât niște simple piese într-un lanț causal²⁰. Persoana este gândită, așadar, ca „lucru în sine”: nu în sensul unui obiect misterios, ci ca subiect care nu se lasă epuizat de descrierile empirice.

Această perspectivă fundamentează doctrina demnității. În formula umanității a imperativului categoric, Kant afirmă că omul – ca ființă rațională – are demnitate, nu preț: el nu este substituibil ca o marfă, nu poate fi legitim sacrificat pentru simple avantaje empirice²¹. Demnitatea este expresia valorii necondiționate a persoanei ca „scop în sine”. Din punct de vedere fenomenal putem compara, evalua, măsura; din punct de vedere noumenal, persoana se plasează dincolo de orice calcul de utilitate²².

Responsabilitatea morală apare ca un corolar al acestei duble perspective. O persoană este responsabilă pentru acțiunile sale pentru că o considerăm mai mult decât un efect al circumstanțelor: îi atribuim capacitatea de a-și asuma maxime și

¹⁹ „În toată creațiunea, tot ce vrem și ce stăpânim întrucâtva se poate întrebuița numai ca mijloc; numai omul, și cu el orice creatură rațională, este scop în sine. El este, anume, subiectul legii morale, care este sfântă, în virtutea autonomiei libertății lui. Chiar de dragul acesteia, orice voință, chiar voința proprie a fiecărei persoane, îndreptată spre ea însăși, e limitată la condiția acordului cu autonomia ființei raționale, anume de a nu o supune nici unei intenții care nu e posibilă după o lege ce-ar putea izvorî din voința subiectului pasiv însuși, deci de a nu-l întrebuița pe acesta niciodată numai ca mijloc, ci și totodată ca scop. Această condiție o atribuim pe drept chiar voinței divine cu privire la ființele raționale în lume, ele fiind creaturile sale, condiția întemeindu-se pe personalitatea lor, numai prin care ele sunt scopuri în sine însele.” (Imm. Kant, *Critica rațiunii practice*, ed. cit., pp. 97–98)

²⁰ *Ibidem*.

²¹ Immanuel Kant, *Întemeierea metafizicii moravurilor*, trad. F. Bogoiu, V. Mureșan, București, Editura Humanitas, 2007 („Formula II – Formula umanității sau scopului în sine – FU”). „Acționează astfel ca să folosești umanitatea atât din persoana ta, cât și din persoana oricui altcuiva de fiecare dată totodată ca scop, niciodată numai ca mijloc” (*Ibidem*, II, p. 49).

²² „În imperiul scopurilor totul are ori un preț, ori o demnitate. Ceea ce are un preț poate fi înlocuit și cu altceva, ca echivalentul său; în schimb, ceea ce este mai presus de orice preț, deci nu admite nici un echivalent, are o demnitate.” (*Ibidem*, II, p. 68).

de a răspunde pentru ele²³. În măsura în care etica afacerilor tratează persoanele implicate în activitatea economică drept agenți responsabili – și nu doar „variabile” într-un model economic –, conceptul de „lucru în sine” devine relevant prin intermediul libertății și al demnității.

4. ELEMENTE DE ETICĂ A AFACERILOR ȘI INTERPRETĂRI KANTIENE

Etica afacerilor se intersectează cu o gamă largă de teorii morale: utilitarism, teorii ale drepturilor, etica virtuții, teorii deontologice²⁴. În practica corporativă, accentul cade adesea pe consecințe: profit, valoare pentru acționari, competitivitate, creșterea pieței. O evaluare pur consecințialistă riscă, însă, să legitimizeze orice mijloace, atâta vreme cât acestea produc rezultate considerate profitabile în termeni economici.

Abordările kantiene critică această tendință prin două idei principale: mai întâi, o acțiune nu este moral corectă doar pentru că are efecte pozitive; contează maxima pe care agentul și-o asumă și dacă aceasta poate fi universalizată fără contradicție²⁵. În al doilea rând, persoana nu poate fi tratată legitim doar ca mijloc pentru un scop exterior, oricât de atractiv ar fi acel scop – inclusiv profitul.

Norman E. Bowie a dezvoltat un cadru kantian pentru etica afacerilor, argumentând că firmele trebuie să respecte persoanele – angajați, clienți, furnizori – ca scopuri în sine²⁶. Acest lucru implică obligații pozitive: oferirea de informații veridice, asigurarea unor condiții de muncă decente, evitarea exploatarei vulnerabilităților, cultivarea unui mediu de lucru care să permită dezvoltarea capacităților morale și profesionale ale angajaților²⁷. Firma nu este doar un mecanism economic, ci și o comunitate morală în care regulile trebuie să poată fi justificate în fața tuturor celor afectați.

Pe un alt plan, teoria *stakeholderilor*, dezvoltată de R. Edward Freeman, extinde sfera responsabilității corporative dincolo de acționari²⁸. Firma este înțeleasă ca o rețea de relații cu multiple părți interesate: angajați, clienți, furnizori, comunități locale, organizații ale societății civile, instituții publice. Deși *stakeholder theory* nu

²³ „Dar legislarea însăși, care determină orice valoare, trebuie tocmai de aceea să aibă o demnitate, adică o valoare necondiționată, incomparabilă, pentru care numai cuvântul respect exprimă cum se cuvine stima pe care o ființă rațională trebuie s-o aibă pentru ea. Autonomia este deci temeiul demnității naturii umane și a oricărei naturi raționale” (*Ibidem*, II, p. 72).

²⁴ Norman E. Bowie, *op. cit.*, cap. 1–2, pp. 19–78 (cu precădere panorama principalelor teorii morale în etica afacerilor).

²⁵ *Ibidem*, cap. 2, pp. 41–78.

²⁶ *Ibidem*, cap. 3–5, pp. 79–180.

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ A se vedea Edward R. Freeman, *Strategic Management: A Stakeholder Approach*, Boston, Pitman, 1984.

este în mod necesar kantiană, ea se armonizează bine cu ideea că nimeni nu trebuie tratat doar ca mijloc: interesele celor afectați trebuie luate în considerare serios, iar dialogul cu ei nu este doar un instrument de gestionare a reputației, ci o cerință de justiție și respect.

Aceste două direcții – kantianismul lui Bowie și *stakeholder theory* – oferă un cadru favorabil pentru a integra conceptul de „lucru în sine”: persoanele nu sunt simple „puncte” într-un grafic de management, ci subiecte cu demnitate²⁹. A le vedea ca „lucruri în sine”, în sens kantian, înseamnă a accepta că există o dimensiune a lor care nu poate fi redusă la descrieri fenomenale: performanță, productivitate, capacitate de plată, potențial de consum.

5. APLICAREA CONCEPTULUI DE „LUCRU ÎN SINE” ÎN ETICA AFACERILOR

5.1. RESURSE UMANE: ANGAJATUL CA „LUCRU ÎN SINE”

Unul dintre domeniile în care tensiunea dintre perspectiva fenomenală și cea noumenală este evidentă este managementul resurselor umane. În limbajul curent al companiilor, angajații apar ca „resurse”, „capital uman”, „forță de muncă”, „talent” – termeni care reflectă o abordare în primul rând instrumentală. Din punct de vedere fenomenal, aceste descrieri au un anumit sens: organizațiile trebuie să planifice, să măsoare, să evalueze.

Din perspectivă kantiană, însă, angajatul nu poate fi epuizat de aceste descrieri. Ca „lucru în sine”, el este un subiect autonom, nu doar purtător de competențe³⁰. Aplicarea conceptului de „lucru în sine” înseamnă, aici, să introducem în analiza politicilor de HR întrebarea: „în ce fel această politică recunoaște demnitatea angajaților ca ființe raționale?”

În recrutare, respectul pentru persoană ca „lucru în sine” presupune transparență în privința criteriilor și etapelor de selecție, evitarea discriminării și tratarea candidaților nu doar ca „dosare” sau „resurse potențiale”, ci ca interlocutori cu care se intră într-un raport de recunoaștere. În evaluarea performanței, o abordare pur instrumentală va lua în calcul doar indicatori cuantificabili (vânzări, timp de răspuns, număr de proiecte finalizate), în timp ce o abordare inspirată de Kant va avea în vedere și modul în care angajatul respectă colegii, contribuie la un climat de încredere, își asumă responsabilitatea pentru greșeli.

Politicile de disponibilizare reprezintă un test dificil. Privite fenomenal, concedierile pot fi justificate prin necesități economice. Perspectiva noumenală nu neagă această realitate, dar cere ca persoanele afectate să nu fie tratate ca

²⁹ Mark D. White, *Kantian Ethics and Economics: Autonomy, Dignity, and Character*, Cheltenham, Edward Elgar, 2011.

³⁰ Norman E. Bowie, *op. cit.*, cap. 5 (despre angajați), pp. 149–180.

„excedent” pur și simplu. Recunoașterea lor ca „lucruri în sine” implică informare corectă, consultare, sprijin pentru reconversie profesională sau despăgubiri rezonabile, în măsura posibilului. Chiar dacă astfel de măsuri implică costuri, ele exprimă respectul pentru demnitatea celor implicați.

5.2. MARKETING ȘI RELAȚIA CU CLIENȚII

Marketingul este un alt câmp în care tentația instrumentalizării este foarte puternică. Clienții sunt adesea percepuți drept „segmente de piață”, „ținte” pentru campanii, „lead-uri” într-un *funnel* de vânzări. Din perspectiva unei logici pur consecințialiste, succesul este măsurat aproape exclusiv prin conversie și profit.

Dintr-o perspectivă kantiană, clientul este un agent rațional, capabil de decizii autonome, iar relația comercială nu este moral legitimă dacă se bazează pe minciună, manipulare sau exploatarea deliberată a vulnerabilităților³¹. A privi clientul ca „lucru în sine” înseamnă a recunoaște că, dincolo de rolul său de cumpărător, el are interese proprii, drept la informație veridică și dreptul de a nu fi tratat ca simplu instrument.

Aplicarea practică a acestei idei poate fi văzută în câteva direcții: renunțarea la practici de publicitate înșelătoare (promisiuni pe care produsul nu le poate îndeplini, omiterea intenționată a unor riscuri relevante); evitarea tehnicilor agresive care urmăresc să „forțeze” decizia de cumpărare prin presiune emoțională sau exploatarea anxietăților; formularea clară a termenelor și condițiilor, într-un limbaj accesibil, astfel încât clientul să poată consimți în cunoștință de cauză.

În era digitală, problema devine și mai delicată, deoarece companiile colectează date masive despre comportamentele consumatorilor. O viziune kantiană critică utilizarea acestor date exclusiv pentru maximizarea conversiei, fără a ține seama de dreptul persoanei la viață privată și de faptul că profilarea excesivă reduce individul la un „set de preferințe exploatabile”³². A privi clientul ca „lucru în sine” înseamnă să îl vedem ca subiect care are dreptul să își controleze propriile date și să nu fie redus la un profil de consum.

5.3. GUVERNANȚĂ CORPORATIVĂ ȘI *STAKEHOLDERI*

În sfera strategiei și guvernantei corporative, aplicarea conceptului de „lucru în sine” se intersectează cu problema raportului dintre acționari și *stakeholderi*. O viziune centrată exclusiv pe acționari consideră că managementul are datoria principală de a maximiza valoarea pentru deținătorii de capital, chiar dacă acest lucru generează costuri considerabile pentru alte categorii de actori.

³¹ *Ibidem*, cap. 6, despre marketing, pp. 181–120.

³² Mark D. White, *Kantian Ethics and Economics: Autonomy, Dignity, and Character*, Stanford, Stanford University Press, 2011.

Teoria *stakeholderilor* contestă această îngustare, argumentând că firma se află într-o rețea de relații în care fiecare parte are interese legitime³³. Dacă adoptăm, pe lângă aceasta, o perspectivă kantiană, putem spune că fiecare *stakeholder* – în măsura în care este persoană sau comunitate de persoane – trebuie tratat ca scop în sine, și nu doar ca mijloc pentru obiectivele altora³⁴. Asta nu înseamnă că interesele tuturor pot fi satisfăcute perfect, dar înseamnă că niciunul nu poate fi pur și simplu sacrificat ca „externalitate inevitabilă” fără argumente morale solide.

Aplicarea concretă a acestei idei poate viza: includerea reprezentanților angajaților în structuri consultative sau chiar decizionale; consultarea comunităților locale afectate de proiecte industriale sau comerciale, nu doar informarea lor post-factum; integrarea unor criterii etice explicite în deciziile de investiție, chiar dacă acestea nu maximizează profitul pe termen scurt, de exemplu refuzul de a colabora cu furnizori care încalcă grav drepturile lucrătorilor. Astfel, conceptul de „lucru în sine” se manifestă ca exigență de a nu reduce *stakeholderii* la poziții într-un model abstract de optimizare: ei sunt ființe cu demnitate, ale căror interese nu pot fi ignorate doar pentru că nu apar în bilanțul contabil.

6. LIMITELE ȘI RISCURILE TRANSPUNERII

Transpunerea conceptului de „lucru în sine” în etica afacerilor nu este lipsită de riscuri și limite. În plan teoretic, se poate obiecta că „lucrul în sine” aparține arhitecturii *Criticii rațiunii pure* și nu este gândit ca fundament direct al normelor practice. Dacă îl folosim fără precauții, riscăm să proiectăm asupra lui un conținut metafizic pe care Kant tocmai voia să îl critice³⁵.

Pentru a evita acest pericol, este important să subliniem că nu „lucrul în sine” ca atare este aplicat direct în etică, ci perspectiva pe care o deschide: aceea că realitatea persoanei depășește orice descriere empirică. Ceea ce devine normativ este, în fond, ideea de demnitate și autonomie, articulată în scrierile etice, iar conceptul de „lucru în sine” joacă rolul de fundal critic care împiedică reducerea persoanei la simplă aparență.

În plan practic, mediul de afaceri este caracterizat de constrângeri puternice: competiție, presiune a investitorilor, reglementări variabile, diferențe culturale³⁶. A vorbi despre „lucrul în sine” poate părea prea abstract pentru manageri confrunțați cu decizii urgente. Tocmai de aceea, aplicarea acestui concept trebuie dublată de

³³ R. Edward Freeman, *Strategic Management: A Stakeholder Approach*, Boston, Pitman, 1984.

³⁴ Norman E. Bowie, *op. cit.*, cap. 3–4, pp. 79–148.

³⁵ Immanuel Kant, *Critica rațiunii pure*, trad. Nicolae Bagdasar și Elena Moisuc, în *Opere*, vol. I, București, Editura Academiei Române, 2001, în special „Analitica transcendențială”, capitolul „Despre principiul distingerii tuturor obiectelor în genere în fenomene și noumene” (A235–A260/B294–B315), precum și „Dialectica transcendențială”, Supliment (despre folosirea regulativă a Ideilor rațiunii pure, A642–A668/B670–B696), pentru discuția privind natura „lucrului în sine”.

³⁶ R. Edward Freeman, *op. cit.*, în special cap. 1–2, pp. 1–46.

traducerea lui în politici și proceduri concrete, ca cele schițate mai sus: reguli de transparență, mecanisme de consultare, coduri de conduită, proceduri de raportare a abuzurilor.

În plus, o etică a afacerilor care se revendică exclusiv de la Kant riscă să ignore alte dimensiuni importante: rolul virtuților caracterului, impactul agregat al deciziilor asupra bunăstării generale, contextul sistemic al piețelor globale. Un cadru inspirat de „lucrul în sine” și de demnitate poate fi însă combinat cu alte perspective, asigurând astfel un echilibru între principii, consecințe și caracter³⁷. Conceptul kantian rămâne, totuși, un reper critic important împotriva tendinței de a reduce persoana la simplă resursă în economia actuală³⁸.

7. CONCLUZII

Pornind de la conceptul kantian de „lucru în sine”, în acest articol mi-am propus prezentarea unei perspective în care etica afacerilor insistă asupra faptului că persoanele implicate în activitatea economică – angajați, clienți, furnizori, comunități – nu pot fi reduse la rolurile lor fenomenale. Distincția fenomen/noumen, deși formulată în contextul *Criticii rațiunii pure*, își găsește o relevanță indirectă în sfera practică prin felul în care susține ideea de libertate, autonomie și demnitate³⁹.

Aplicată în domeniul eticii afacerilor, această perspectivă noumenală ne invită să reexaminăm practicile curente: modul în care recrutăm și evaluăm angajații, felul în care ne adresăm clienților, structurile de guvernare corporativă și relația cu *stakeholderii*⁴⁰. Dacă ne raportăm la persoană, în sens kantian, drept „lucru în sine”, atunci nu putem considera legitimă nicio practică ce o tratează doar ca mijloc.

Dearte de a fi doar un concept abstract al metafizicii, „lucrul în sine” se dovedește o piesă importantă în construirea unei etici a afacerilor care pune în centru demnitatea persoanei⁴¹. Chiar dacă transpunerea sa cere prudență teoretică, beneficiul este clar: oferă un criteriu critic puternic împotriva tendinței de instrumentalizare a omului într-o economie orientată majoritar spre câștig⁴².

³⁷ Norman E. Bowie, *op. cit.*, pp. 200–206.

³⁸ Mark D. White, *Kantian Ethics and Economics: Autonomy, Dignity, and Character*, Stanford, Stanford University Press, 2011.

³⁹ Immanuel Kant, *Critica rațiunii pure*, ed. cit., și *Critica rațiunii practice*, ed. cit.

⁴⁰ Norman E. Bowie, *op. cit.*, pp. 79–90.

⁴¹ *Ibidem*.

⁴² *Ibidem*; a se vedea, de asemenea, Mark D. White, *op. cit.*, pp. 1–20 și 45–70 (despre autonomie, demnitate și critica economiei utilitariste centrate pe câștig).

